

kulturnome, socijalnom i gospodarskom polju. Stoga je, kako autor naglašava, nakon oslobodjenja seljaka i donošenja Ustava 1848. u Austriji, Ugarskoj i Hrvatskoj, Vojna krajina pretvorena iz "socijalno atraktivnog područja u anakronizam koji se više nije dao reformirati" (tom II., str. 221).

Ova knjiga predstavlja važan doprinos vojnokrajishkoj historiografiji, osobito stoga što se bavi socijalnohistorijskim aspektom vojnokrajishke povijesti, kojemu do sada nije poklanjana primjerena pažnja. Rad se temelji na mnoštvu izvorne građe od koje posebno mjesto pripada popisu iz 1712. godine, "Conscriptio terrenorum et hominum beeder graffschafften Lica vnd Corbavia", iz fonda Miscelanea Unutrašnjoaustrijske dvorske komore u Štajerskome zemaljskom arhivu u Grazu. Tablice, statistički podaci i karte koje, na žalost, nisu ušle u hrvatsko izdanje (iako se u tekstu prijevoda uporno upućuje na njih), rezultat su autorova procesa istraživanja i interpretiranja izvora. Veoma je korisno uvodno poglavlje u kojemu autor daje pregled objavljene i neobjavljene građe iz arhiva u Beču, Grazu i Zagrebu te sažete prikaze nekih starijih i recentnijih radova s vojnokrajishkom tematikom, što može biti od velike koristi mladim istraživačima koji se namjeravaju baviti ovim područjem.

Svakako je za pohvalu uloženi napor prevoditelja za pronalaženjem boljih terminoloških rješenja i njegov doprinos obogaćivanju hrvatskoga povijesnog rječnika. Veoma je važno da se u traženju novih rješenja ponekad ne ode u krajnost, kao i da se dosljedno upotrebljavaju izabrani pojmovi, inače postoji opasnost stvaranja pojmovne zbrke. Tako je npr. izraz "der Robot" preveden kao "robot" i "tlaka", pa čitatelj može misliti da se radi o dvije različite vrste obveza, "das Regiment" je malo re-

gimenta, onda ponovno u istom odjeljku pukovnija, potom je Mathias Stopfer jednom upravni satnik, a drugi put upravni kapetan. Je li potpuno jasno značenje riječi kao "značar", "radnička sela", "posebni povijesni razvitak"? Osim što se često preuzima njemačka sintaksa i predugi preponirani njemački pridjevi, prijevod sadrži rečenice u kojima je sročnost između roda, broja i padeža prema hrvatskim gramatičkim pravilima krajnje upitna. "Oberhaupt-mannschaft Zengg", koja je inače u historiografiji poznata kao Senjska velika kapetanija, pretvorena je u Glavnu kapetaniju Senj. Lista bi se mogla nastaviti, međutim, rješavanje terminoloških problema zahtijeva velike napore i ne predstavlja ni malo laku zadaću jer podrazumijeva dobro poznavanje jezika, ali i područja na koje se terminologija odnosi. Predgovor hrvatskom izdanju ove knjige ("Dijaloški o povijesti Vojne krajine u Hrvatskoj") napisao je dr. Drago Roksandić koji je inicirao prevođenje ovoga djela te kao urednik sudjelovao u pripremi izdanja, načinio izbor slikovnih priloga i napisao komentare uz njih. Bez obzira na određene propuste u prijevodu, knjiga bi trebala postati neizostavnom lekturom za sve koji se bave dotičnim temama.

Іван Терлюк

Росіяни західних областей України (1944-1996)

Львів, 1997, 186 str.

Suvremena Ukrajina država je s višenacionalnim sastavom stanovništva. Prema posljednjem popisu (1989) gotovo trećinu pedesetomilijunskoga stanovništva zemlje (15 milijuna) tvore neukrajinci, od toga je 11 milijuna Rusa. Već je samom tom okolnošću

određeno da međuetnički problem u Ukrajini valja ponajprije razmatrati kao problem međuodnosa Ukrajinaca i Rusa. U sovjetskom razdoblju stvarni status Rusa određivao se, dakako, ne kao status kakve nacionalne manjine nego kao nacionalna većina u SSSR-u. Ruskoj nacionalnoj skupini pripadala je osobita uloga u svim sferama životnih djelatnosti u Republici. Rusi i danas igraju važnu ulogu u neovisnoj Ukrajini, međutim, izmijenjene okolnosti prisiljavaju ih da preosmišljavaju svoje mjesto u novoj državi, da se osjete u novoj ulozi nacionalne manjine, na koju nisu navikli. To je osobito primjetljivo u primjeru zapadnih ukrajinskih oblasti – u regiji s visokim stupnjem ukrajinske nacionalne svijesti, bezuvjetnom dominacijom ukrajinskoga jezika i većom gustoćom ukrajinskog stanovništva od prosjeka za Ukrajinu. Zapadna Ukrajina bila je pripojena Sovjetskom Savezu tek 1939. Baš zbog toga etnodemografski i društveni procesi u zapadnim oblastima zadobili su specifičan karakter u usporedbi s procesima na ostalom prostoru Ukrajine. Da bi proanalizao ove procese, autor se poslužio različitim izvorima informacija: sociološkim anketama (pod vodstvom I. Terljuka bilo je provedeno nekoliko socioloških istraživanja širokih razmjera), analizom dokumenata te analizom građe iz periodike.

Faktografska građa i argumenti iznijeti u monografiji omogućili su autoru iznošenje niza zanimljivih zaključaka o socijalnoj prilagodbi, demografskom kretanju i etničkom razvitku ruskoga stanovništva u zapadnim oblastima Ukrajine u razdoblju od oslobođenja tih krajeva od njemačko-fašističke okupacije (1994) do danas.

I. Terljuk je pokazao da je osnovna masa ruskih migranata stigla u galičke i zapadnoukrajinske oblasti voljom vlasti Sovjet-

skoga Saveza, koja je takvom demografskom politikom pokušavala ubrzati političku, ekonomsku i kulturnu integraciju pripojenih zemalja u svesavezni politički prostor. Najveći dio dospjelih Rusa tvorili su iseljenici iz Ruske Federacije (oko polovice). Ostali su stigli iz istočnih oblasti Ukrajine i drugih saveznih republika. Migracija Rusa poprimila je osobito forsirani karakter u razdoblju 1944.-1950. Primjerice, u Lavovskoj oblasti vidljivo je da je 1945. broj dospjelih Rusa u oblast bio sedam puta veći nego 1945., a 1946. godine – više nego deset puta veći. Sovjetskim vlastima kontrolirana i planirana migracija bila je usmjerena uglavnom u Lavov (20%), u druga oblasna središta i u rajonska središta, radi stvaranja energičnih organa vlasti, partijskih komiteta i administrativnog rukovodstva.

Novi val migracija Rusa koje su vlasti usmjeravale prema zapadnim oblastima zbio se u drugoj polovici pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. stoljeća. Ta je migracija bila povezana s razmjerima industrijske izgradnje. Migracija iz ovoga vala dovela je do porasta brojna ruskoga stanovništva izvan oblasnih središta. Međutim, uskoro je administrativno okrupnjavanje rajona lišilo mnoge Ruse upravnčkog posla u manjim gradovima, koji su prestali biti rajonskim središtima. Tako su oblasna središta i veći gradovi do danas ostali glavnim mjestom prebivanja Rusa.

Među drugim razlozima za preseljenje Rusa u zapadne oblasti valja izdvojiti međuljudske veze (zasnivanje obitelji s iseljenicima iz zapadne Ukrajine te drugi obiteljski razlozi), usmjeravanje Rusa na rad u zapadne oblasti Ukrajine nakon okončanja njihova obrazovanja, osobne razloge izazvane željom za promjenom klime, stjecanjem višeg društvenog položaja itd. Istraživanje I. Terljuka

pokazuje da je, počevši od šezdesetih godina 20. stoljeća, prestao mehanički porast ruske nacionalne skupine u galičkoj i volinjskoj oblasti. Štoviše, u nekim razdobljima i nekim oblastima i čak u većim gradovima, kao što je primjerice Ternopolj, migracija ruskog stanovništva zabilježila je negativan saldo (Ternopoljska oblast ima najveći stupanj jednoetničnosti u Ukrajini, oko 98% njezina stanovništva tvore Ukrajinci). Tendencija rasta broja ruskoga stanovništva uglavnom zbog prirodnoga kretanja (98%) bila je svojstvena za regiju tijekom svih trideset godina između popisa 1956. i 1989. Međutim, prirodni priraštaj među ruskim stanovništvom kraja u označenih trideset godina bio je približno dva puta niži od općeukrainjskoga, te je iznosio 77%. To je dovelo do toga da se, uz apsolutno povećanje broja Rusa, njihov odnosni udio umanjio. Tako je u Lavovskoj oblasti 1959. živjelo 181.100 Rusa, što je tvorilo 8,6% ukupnog stanovništva, a 1989. bilo ih je 195.100, no njihov razmjerni udio u ukupnom stanovništvu iznosio je samo 7,2%.

Autor monografije istraživao je razloge nižega prirodnog priraštaja Rusa u odnosu na Ukrajince. Umjetan, svrsi usmjeren karakter migracije Rusa u zapadnoukrajinske oblasti četrdesetih i pedesetih godina doveo je do izobličene spolne strukture ruske zajednice sa znatnom prevagom udjela muškaraca. Posljedica je porast broja mješovitih brakova (1970. je u Lavovu bilo 56% mješovitih brakova, a u Rovjenskoj oblasti 34%). Pošto je sovjetsko zakonodavstvo u određivanju nacionalnosti djece davalo prednost nacionalnosti majke, to je bio objektivan razlog za kočenje prirodnoga prirasta ruskoga stanovništva, osobito izvan većih gradova. Tamo je postojalo kompaktno stanovništvo ruskih skupina čija je društveno-profesio-

nalna struktura uvijek bila prestižnija u odnosu na ostalo stanovništvo. Prioritetno određivanje nacionalnosti djece prema nacionalnosti majke neutraliziralo je viši nacionalni status gradskih Rusa i njihovo idejno zagovaranje od strane sovjetske vlasti i Komunističke partije. Međutim, u gradovima su djelovali drugi činioci koji su negativno utjecali na natalitet Rusa: zrelija dob pri stupanju u brak i visok udio razvoda. U Lavovskoj oblasti među Rusima je na 1000 ljudi bilo 64 razvoda koje su potaknuli muškarci i 166 koje su potaknule žene, dok je među Ukrajincima bilo 26 "muških" i 46 "ženskih" razvoda. Analogno su i u drugim oblastima brojčani pokazatelji o razvodima među Rusima bili najmanje dva puta veći nego među Ukrajincima.

Pridajući veliko značenje migraciji ruskoga stanovništva u zapadne oblasti i njegovom sudjelovanju u sustavu partijskoga rukovodstva, državnoj upravi, gospodarske i kulturnom životu, KPSS i sovjetska vlast je pomoću Rusa osiguravala povoljne uvjete za očuvanje vodećeg položaja u mnogim sferama društva. To se postizalo na račun povećane pozornosti vlasti prema pitanju organizacije ruskih škola, pretežno ruskim jezičnim informacijskim sredstvima za tehničko i humanitarno obrazovanje, jasnim prevladavanjem ruskoga jezičnoga knjižnog fonda u knjižnicama i na tržištu knjiga, službenom ideologijom, koja je naglašavala isključivu povijesnu ulogu ruskoga naroda u svjetskim procesima koji su vodili prema komunizmu i mnogim drugim načinima. Veliko značenje imala je potpora ruskoga stanovništva državi na društveno-profesionalnoj razini, osobito u stjecanju posla u prioritetnim karikama državnoga, društveno-političkog i gospodarskoga života (KTB, vojne ustanove, upravno i partijsko

rukovodstvo). Mnogi Rusi to jasno osjećaju i danas, stoga I. Terljuk skreće pozornost i na motiv odlaska Rusa u zapadnu Ukrajinu – 7% naznačilo je mogućnost dobivanja boljeg položaja u društvu, 6% vidjelo je za sebe perspektivu stjecanja rukovodećih dužnosti, a 8% jednostavno je “htjelo bolje i bogatije živjeti, što je, po njihovu mišljenju, ovdje lakše postići nego drugdje u Rusiji”.

Rusi su se nalazili u sociopsihološkim uvjetima koji nisu samo poricali neophodnost znanja ukrajinskoga jezika, nego su stvarali i uvjerenje da je za predstavnike svih neruskih naroda obvezatno naučiti ruski jezik.

I. Terljuk ustvrđuje da je suprotna strana politike sveopće potpore svemu ruskomu bila diskriminacija nacionalnih potreba predstavnika drugih nacionalnosti, osobito nacionalnih manjina. Svi su oni, osim manjeg broja Poljaka, bili lišeni mogućnosti obrazovanja svoje djece na rodnom jezicima, uporabe nacionalnih sredstava priopćavanja itd. Zapravo, za tu masu neukrajinskoga i neruskog stanovništva koja se iz ovih ili onih razloga našla u zapadnoukrajinskim oblastima, jedini izbor je bio identificirati sebe u jezičnome, obrazovnom, idejno-političkom i ostalim odnosima s Rusima, koji su u tim krajevima sebe subjektivno identificirali kao dominirajuću naciju Sovjetskoga Saveza. Pod tim pritiskom, zapadnoukrajinski Bjelorusi, kojih je 1970. bilo oko 33.000, u znatnoj mjeri Poljaci (67.400), Židovi (35.000) i predstavnici drugih nacionalnosti umjetno su tvorili izvor za porast ruske nacionalnosti putem promjene nacionalne svijesti pod pritiskom objektivnih okolnosti.

U monografiji se također analiziraju neki aspekti problema povezani sa suprotstavljanjem ukrajinskoga i ruskog jezika u Ukrajini. Kao što je poznato, u istočnim i

južnim oblastima Ukrajine zbio se intenzivan proces prijelaza na ruski jezik, čak i u ukrajinskog stanovništva. Taj se proces nije zaustavio ni u neovisnoj Ukrajini. I u zapadnim oblastima zbio se analogan proces, ali je zahvatio pretežino Ukrajince doseljene iz istočnih i središnjih oblasti. U isto vrijeme u selima je Ruse zahvatila ukrajinska etnička asimilacija: prihvaćajući regionalni patriotizam, prelazili su na ukrajinski jezik, slavili ukrajinske blagdane i sudjelovali u njihovim obredima.

U knjizi se pokazuje da su, u mjestima gdje su kompaktno živjeli, Rusi prvi podupirali “sovjetske društveno-političke tradicije”: slavili su obljetnice Oktobarske revolucije, 1. svibnja, rođendan V. Lenjina itd. U tim “novim tradicijama”, u čije se slavlje uključivalo, razumije se, i Ukrajince, ruski je element u zapadnim oblastima Ukrajine objektivno nalazio oblik zaštite svoga etnokulturnog bića, različitog od ukrajinskoga. Razmišljajući o tom fenomenu, I. Terljuk je došao do zaključka da su, predajući se sovjetskim obredima i običajima, Rusi objektivno racionalno prekinuli veze s nacionalnim, sa svojom etnokulturnom tradicijom, i krenuli smjerom takozvanog “homo sovieticus”. U doba neovisne Ukrajine ruska inteligencija se okanila tog opasnog puta za rusku manjinu te počela zagovarati oblikovanje takvih organizacijskih, građanskih i kulturnih oblika rada među Rusima koji bi zajamčili očuvanje nacionalne etnokulturne tradicije i suživot s domorodačkim ukrajinskim stanovništvom na temelju uzajamnosti, građanske ravnopravnosti i zdrave razmjene povijesnih kulturnih dostignuća obaju naroda.

I. Terljuk formulirao je i rasvijetlio u svojoj knjizi niz etnodemografskih i druš-

tvenih problema povezanih s prošlošću i sadašnjošću ruske etničke skupine u zapadnim oblastima Ukrajine. Na dio njih posve je uvjerljivo odgovorio sam. Na druge, pak, odgovara život, intenzivni međuetnički procesi koji se odvijaju u regiji. Knjiga nas

potiče da dublje promislimo o njihovim izvorima i složenoj dijalektici.

Igor Tančin

Lavovska trgovačka akademija,

Lavov